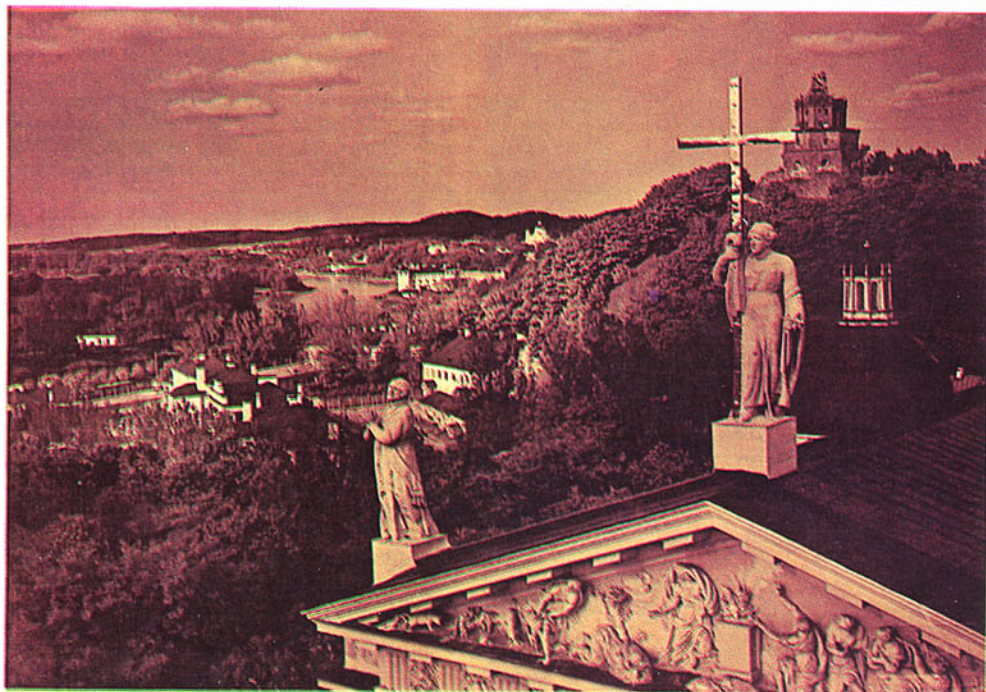

Тамара Зайцава

ЯН БУЛГАК, ВАНДРОЎНЫ СВЯТЛАПІСЕЦ

Пра работы
знакамітага
фатографа
ў фондах
Нацыянальнай
бібліятэкі
Беларусі

Ян Булгак. Вільня.
Вострая брама.
Брома-сярэбраны
друк, таніраванне.
1930-ыя гг.

Ян Булгак. Вільня.
Катэдра. Агульны
выгляд. Брома-
сярэбраны друк,
таніраванне. 1931 г.

У гісторыі айчыннага мастацтва ёсць нямала імён, якія належаць (так склаліся жыццёвыя абставіны) адразу некалькім культурам. У ліку іх — імя выдатнага фотамастака: **Ян Булгак**. Права называць яго сваім аспрэчваюць тры краіны: Беларусь, Літва, Польшча. Аднак мне думаецца, што ў такіх выпадках варта не спрачацца пра нацыянальную прыналежнасць аўтара, а рупіцца пра захаванне і вывучэнне творчай спадчыны мастака, які абаціў культуру многіх краін.

Гэтым артыкулам я хацела б, па-першае, зрабіць свосасаблівы працяг тых публікацый, якія з'явіліся ў свой час на старонках часопіса "Мастацтва" (маю на ўвазе артыкулы Юрыя Якімовіча "З віленскай калекцыі"¹ і Міхася Раманюка "Саюз променя і чалавечага генію"²), а па-другое, ахарактарызаваць невялічкую калекцыю твораў Яна Булгак, якую на сённяшні дзень мае аддзел мастацтва Нацыянальнай бібліятэкі. Да пэўнага часу тут захоўвалася літаральна некалькі выданняў, на вокладках якіх змешчана імя Яна Булгак. Такая беднасць фондаў галоўнай бібліятэкі рэспублікі магла выклікаць толькі шчырае спачуванне. На шчасце, з таго часу адбыліся некаторыя перамены, і сёння мы маем магчымасць вывучаць спадчыну Яна Булгак па крыніцах, агульная колькасць якіх ужо налічвае больш за дзесяць адзінак.

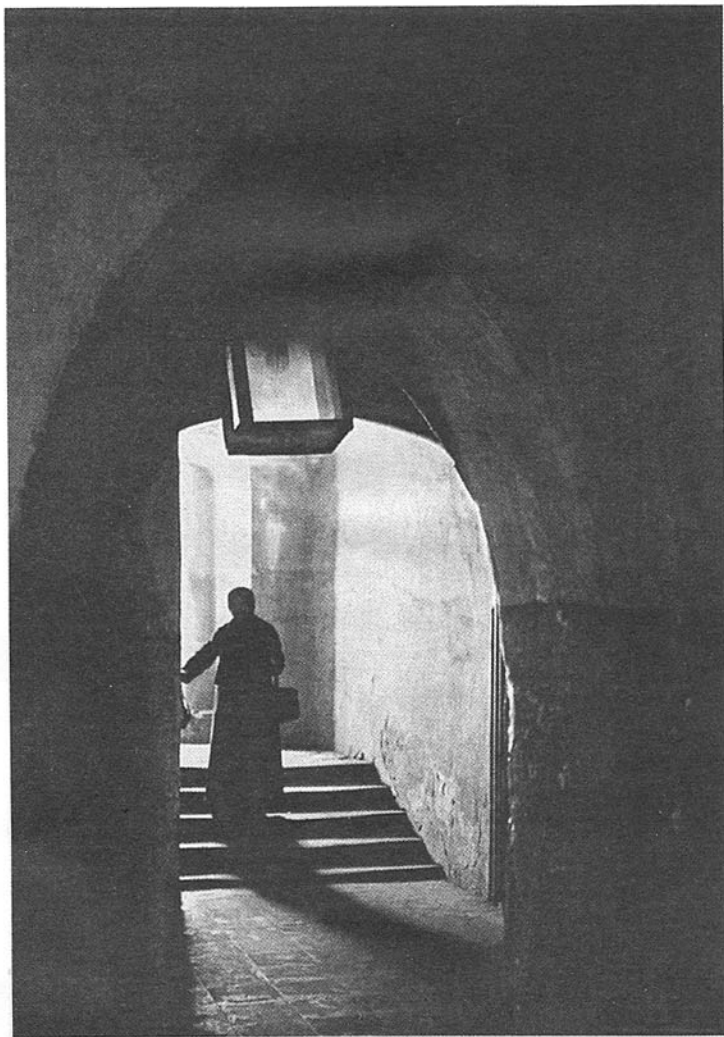
Кароткія біяграфічныя звесткі пра Яна Булгак можна знайсці практычна ва ўсіх беларускіх даведніках апошняга часу³⁻⁷. Больш падрабязна азнаёміцца з творчасцю Яна Булгак можна ў кнізе Леа Грабоўскага⁸. На жаль, сёння гэта выданне — бібліяграфічная рэдкасць. Некалькі кніг Л. Грабоўскага ёсць у фондах Нацыянальнай бібліятэкі, але згаданая адсутнічае.

Ян Булгак нарадзіўся 6 кастрычніка 1876 года ў вёсцы Асташына на Навагрудчыне. Скончыў рускую класічную гімназію ў Вільні (1897). Вучыўся ў Ягелонскім універсітэце (Кракаў, 1897 — 1899). З 1905 года пачынае займацца фатаграфіяй.

У 1910 годзе адбылося знаёмства Яна Булгак з вядомым беларускім мастаком Фердынандам Рушчыцам. Гэтае сяброўства будзе доўжыцца дзесяцігоддзі, у выніку чаго на свет з'явіцца кніга "Дваццаць шэсць гадоў з Рушчыцам", выдадзеная ў Вільні (1939).

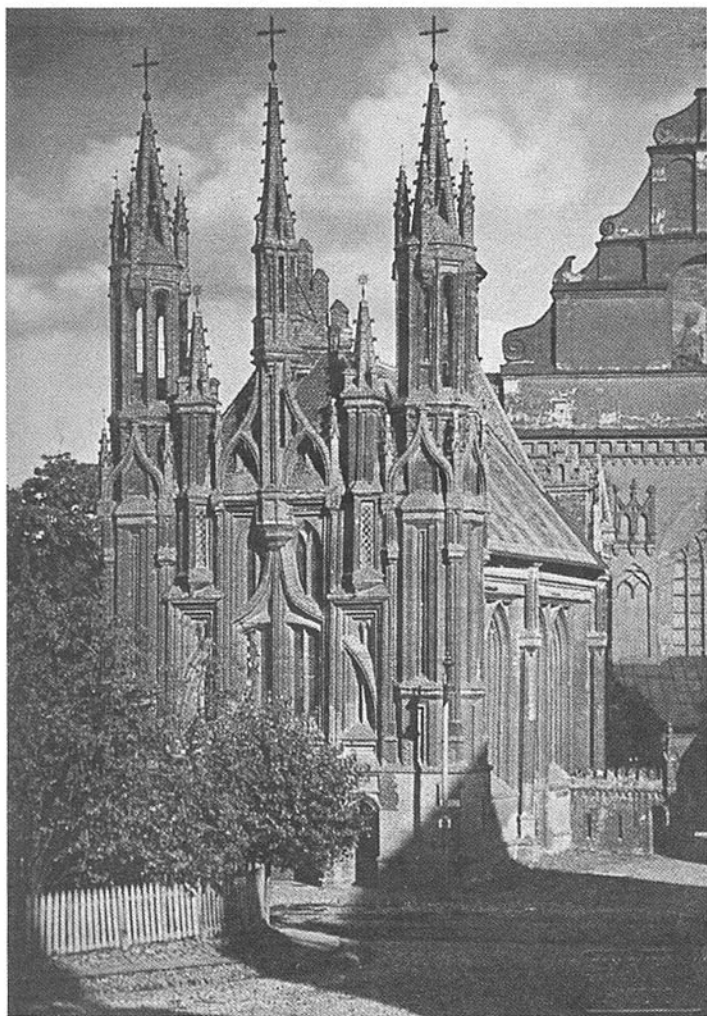
Да 1912 года Я. Булгак працуе настаўнікам у вёсцы Перасека (Мінская губерня). Гэтымі гадамі пазначаны найбольш вядомыя фатаграфіі майстра з ярка вызначанай этнаграфічнай скіраванасцю: беларускія народныя тыпы, краявіды, вёскі, гаспадарчыя пабудовы беларускіх сялян. Згадаю назвы найбольш вядомых работ: "Беларус з-пад Клецка", "Бабулька-беларуска з маёнтка Перасека пад Мінскам", "Беларус з Міншчыны", "Вечар. Міншчына", "Белавежская пушча" і іншыя. Большая частка гэтых работ друкавалася на паштоўках серыі "Тып беларускі". Гэтымі здымкамі фатограф заявіў пра сябе не толькі як вялікі майстар жанравай і пейзажнай фатаграфіі, але і як сапраўдны рамантык ад фатаграфіі. Без перабольшвання можна сказаць, што якасна новага мастацкага ўзроўню краязнаўчая фатаграфія дасягнула менавіта ў творчасці Яна Булгак.

Прызнанне не прымусіла чакаць. Узнагароды пайшлі адна за адной. У ліку першых — дыплом выставы ў Мінску (1912). Потым былі Адэса (1914), Познань (1923), Львоў (1926). Залаты медаль — у

Ян Булгак. Вільня. Святаміхайлаўскія мury. Брома-сарэбраны друк, таніраванне. 1930-ыя гг.

Ян Булгак. Вільня.
Касцёл святой
Ганны. Брома-
срэбраны друк,
таніраванне.
1930-ыя гг.

Вільні (1913), бронза — у Парыжы (1923), срэбра — у Будапешце і Нотынгеме (1927).

З 1912 года Ян Булгак зноў у Вільні. З гэтага часу і на працягу многіх гадоў яго жыццёвая і творчая дзейнасць будзе звязана з гэтым горадам. Майстар робіцца добра вядомым у колах прафесіяналаў. Для адданных гэтаму рамяству Булгак — бяспрэчны аўтарытэт. Яго прыягваюць да супрацоўніцтва ў часопісе “Вестник фотографии”, дзе ў 1913 — 1914 гадах Булгак змяшчае серыю сваіх здымкаў і артыкулаў пра мастацтва фатаграфіі.

У 1919 — 1939 гадах Булгак — кіраўнік лабараторыі мастацкай фатаграфіі пры Віленскім універсітэце. Менавіта тады ён стварае калекцыю здымкаў (больш за 10 тысяч), якія ўвайшлі ў ягоныя знакамітыя фотаальбомы пра Віленшчыну, пра возера Нарач, тады ж з’яўляецца і серыя гарадскіх краявідаў Вільні. У гэты час фатограф быў абраны старшынёй Польскага фотаклуба ў Вільні (1932), які небеспадсцяна лічыцца правобразам пасляваеннага Саюза польскіх фотамастакоў у Варшаве. Апрача таго, у гэтыя гады ён піша работы па тэорыі фатаграфіі. Сярод іх — даследаванне “Пра першых віленскіх фатографіаў XIX ст.” (1939), якое было выдана ў Вільні асобнай кніжкай. Шматлікія здымкі гэтага часу публікаваліся ў розных этнаграфічных выданнях і ілюстраваных часопісах.

На вялікі жаль, большая частка фотатэкі Яна Булгак загінула ў Вільні ў 1944 годзе. Аднак засталіся фатаграфіі, большасць якіх прысвечана беларускай зямлі. Сёння многія з іх захоўваюцца ў Цэнтральным гістарычным архіве і Дзяржаўнай бібліятэцы Літвы.

У 1946 годзе Ян Булгак з сям’ёй пераязджае з Вільні ў Варшаву, дзе ў 1947 годзе разам са сваімі сябрамі-фатографамі асноўвае ZPAF — Саюз польскіх фотамастакоў. Памёр Ян Булгак у 1950 годзе ва ўзросце 76 гадоў. Скончыўся жыццёвы і творчы шлях таго, каго называлі “Нестарам польскай фатаграфіі”.

Завяршаючы біяграфічную даведку пра Яна Булгак, прывяду словы, у якіх сканцэнтравалася стаўленне Майстра да справы, якой ён служыў усё сваё жыццё: “Фатограф, падобна ўсякаму мастаку, здаецца мэтай узнавіць не самі рэчы бачнага свету, а сваё асабістае ўражанне, сваё ўспрыманне іх”⁹.

Вернемся зараз да невялікай калекцыі работ Яна Булгак, прадстаўленай у фондах Нацыянальнай бібліятэкі.

На працягу некалькіх дзесяцігоддзяў тут захоўваюцца 2 кнігі Яна Булгак пад агульнай назвай “Вандроўкі фатографа ў словах і выявах”^{10,11}. Як можна даведацца з вокладкі першага сшытка, такіх частак павінна быць сем. Але праз пяць гадоў, калі свет убачыў шосты сшытак, чытача інфармуе ўжо, што такіх сшыткаў павінна быць 13 і дзеляцца яны на тры серыі: А, В, С. На жаль, Нацыянальная бібліятэка мае толькі першы і шосты сшыткі. Першы — 1931 года выдання — прысвечаны віленскім краявідам. Адзначаецца, што кніга юбілейная і выйшла ў свет з нагоды 25-годдзя творчай дзейнасці майстра. У кнізе 24 старонкі і 10 фотаілюстрацый. Выданне больш чым сціплае і па друку, і па знешняму афармленню, але не трэба забывацца на складаны час, у які яно стваралася.

Шосты сшытак “Вандровак...” — “Чалавек — творца краявіду” — выданы ў 1936 годзе ў іншым выдавецтве. Выдавец і сшытка — Людвік Хаміньскі (Ludwik Chomiński), адбіткі зроблены ў віленскай

Ян Булгак. Вільня.
Катэдра. Брома-
сярэбраны друк,
таніраванне.
1930-ыя гг.

Ян Булгак. Вільня.
Святадухаўскі
кляштар. Брома-
сярэбраны друк,
таніраванне.
1930-ыя гг.

Ян Булгак. Вільня.
Краявід з катэдрай.
Брома-сярэбраны
друк, тапіраванне.
1930-ыя гг.

Ян Булгак. Вільня.
Вуліца Замкавая.
Брома-сярэбраны
друк, тапіраванне.
1930-ыя гг.

друкарні “Лух”. У якасці выдавецтва шостага шпэтка пазначаны “Przeгляд Fotograficzny”, тыжар надрукаваны ў віленскай друкарні “Grafika”. Распачынае шосты шпэтак фатаграфія амаль з той жа назвай, што і ў самой кнігі: “Вандроўкі фатографа”. Да гэтага здымка хочацца вяртацца зноў і зноў, бо ёсць у ім нейкая тайна. Нешчырокая дарога сярод квітнеючых кустоў, па якой адыходзіць удалеч Фатограф. У адной ягоннай рукаў — кофр, другой ён прытуляе да сябе трыногу. Майстар выпраўляецца ў вандроўку...

У гэтым шпэтку з 34 старонак з 16 ілюстрацыямі апрача беларуска-польскіх краявідаў ёсць яшчэ і інтэр’еры маёнткаў...

Наступнае выданне хочацца ахарактарызаваць як унікальнае. У фондах аддзела мастацтва Нацыянальнай бібліятэкі колькі год захоўваецца партфоліо, якое складаецца з 26 асобных аркушаў. Якім чынам

яно трапіла ў бібліятэку, выявіць не давялося. У выданні адсутнічае вокладка, таму немагчыма высветліць ягонныя выхадныя даныя. Можна выказаць меркаванне, што гэта адно з вядомых партфоліо Яна Булгака, выданыя ў 1919 — 1939 гг. Увесь камплект фатаграфій на паспарту прысвечаны Вільні. На кожным аркушы — чарнільны штэмпель. Тэкст — на польскай мове. Змест такі: па цэнтру — “Польшча ў фатаграфічных выявах Яна Булгака. № Вільня. (Назва)”. У некаторых выпадках назва праштампавана, у другіх — зроблена ад рукі алоўкам ці чорнай тушшу. Надпіс злева — “Усе правы захоўваюцца”. Надпіс справа — “6.000 фотавыяў з усёй Польшчы”. Надпіс унізе — “Я. Булак. Арт. фот. Вільня, Ягелонская, 8”. На некаторых аркушах камплекта штэмпель мае іншую канфігурацыю, але змест тэксту такі ж. На кожным аркушы ёсць “сцяпое” цісенне (таксама на польскай мове): “Ян Булак. Вільня”. Магчыма, камплект, які захоўваецца ў бібліятэцы, — гэта збор з двух, выданыя ў розныя гады выданняў з адной назвай.

У апошнія гады бібліятэка ўвогуле і аддзел мастацтва ў прыватнасці папярняюць свае фонды дакументамі з розных крыніц, сярод якіх і букніштычныя магазіны, і асабістыя калекцыі паштовак. Такім чынам удалося набыць 11 паштовак, аўтарам здымкаў на якіх з’яўляецца Ян Булак. Умоўна іх можна падзяліць на тры групы. Першая — самая вялікая: 8 паштовак з серыі “Краявіды Беларусі”. Выхадныя даныя адсутнічаюць. Можна выказаць меркаванне, што паштоўкі былі выданы ў Германіі, таму што назвы аб’ектаў і назва серыі спачатку пададзены на нямецкай мове, потым на польскай і французскай. Сярод згаданых паштовак віды Замкавага канала ў Нясвіжы, царквы ў Глыбокім, маёнтка ў Наве каля Баранавічаў, возера Глыбокага, возера Дрысвяты на Браслаўшчыне, Новага замка над Нёманам, краявіды Навагрудчыны.

Наступныя дзве паштоўкі выданы ў Гродне ў кнігарні Э. Іберскага — з відамі Каралеўскага замка ў Гродне і касцёла святых брыгітак (сходу назарэццянаў). Яшчэ адна паштоўка — літоўскага паходжання (выдавецтва “Gediminas Orentas”, друкарня “Spindulis”), з відам Вільнскага ўніверсітэта.

Вось такая сціплая калекцыя, але кожны аркуш яе — гэта прыклад майстэрства, свабоды творчасці, адданасці мастака яе вялікасці Фатаграфіі. Пра гэта сведчаць і словы, якія некалі сказаў адзін польскі фатограф: “Хто гаворыць: “фатаграфія” — думае: “Ян Булак””¹².

¹ “Мастацтва Беларусі”. 1989. № 11. С. 65 — 71.

² “Мастацтва”. 1992. № 3. С. 26 — 34.

³ Беларуская энцыклапедыя ў 18 т. Т. 3. Мн., 1996. С. 329

⁴ Беларусь. Энцыклапедычны даведнік. Мн., 1995. С. 134.

⁵ Фотаграфія. Энцыклапедычны справочнік. Мн., 1992. С. 38.

⁶ Этнаграфія Беларусі. Энцыкл. Мн., 1989. С. 93.

⁷ Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі ў 5 т. Т. 1. Мн., 1984. С. 513.

⁸ Grabowski L. Jan Bulhak. W-wa, 1961.

⁹ Морозов С. Искусство видеть. Очерки из истории фотографии стран мира. М.: Искусство, 1963. С. 104.

¹⁰ Bulhak J. Wędrówki fotografa w słowie i w obrazie. — I. Krajobraz Wileński. Wilno, 1931.

¹¹ Bulhak J. Wędrówki fotografa... — VI. Człowiek — twórca krajobrazu. Wilno, 1936.

¹² Морозов С. Искусство видеть... С. 200.

Ян Булак. Вільня.
Вострая брама.
Брома-сэрэбраны
друк, таніраванне.
1930-ыя гг.

Януш Булак (сын).
Вандроўкі фатографа.
З аднайменнай кнігі.
1936 г.

M

